

Trời đêm những vết thương xuyên thấu
của Ocean Vương dưới góc nhìn siêu hiện đại

Nguyễn Minh Ngọc, Nguyễn Phương Du, Trương Thiên Kim Nguyễn

Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn, Đại học Quốc gia Thành phố Hồ Chí Minh

Email: 2156010065@hcmussh.edu.vn

Ngày nhận bài: 15/05/2023; Ngày sửa bài: 12/07/2023; Ngày duyệt đăng: 03/8/2023

Tóm tắt

*Siêu hiện đại là một lý thuyết mới chưa phổ biến rộng rãi ở Việt Nam song nó đã có được những sự quan tâm, phát triển ở nước ngoài nhờ tính năng động, những tác động tích cực mà nó mang lại đối với đời sống đương đại. Bài viết sẽ hướng đến khám phá một hiện tượng văn học đương đại là tập thơ *Trời đêm những vết thương xuyên thấu* của Ocean Vương thông qua việc làm rõ những đặc điểm quan trọng của siêu hiện đại là sự nghịch lý giữa đại tự sự và tiểu tự sự; sự cộng tác giữa ám ảnh chấn thương và chấp nhận tái sinh; sự phản hồi tích cực lạc quan về bi kịch được biểu hiện trong tác phẩm.*

Từ khóa: *Ocean Vương, Trời đêm những vết thương xuyên thấu, Chủ nghĩa siêu hiện đại*

Night sky with exit wound by Ocean Vương through the perspective of metamodernism

Nguyen Minh Ngoc, Nguyen Phuong Du, Truong Thien Kim Nguyen

University of Social Sciences and Humanities,

Viet Nam National University Ho Chi Minh City

Correspondence: 2156010065@hcmussh.edu.vn

Receive: 15/05/2023; Revised: 12/07/2023; Accepted: 03/8/2023

Abstract

*Metamodernism is a new theory that is not yet popular in Vietnam, though it has gained a lot of attention due to its dynamism and positive impacts on society nowadays. This article aims to explore a contemporary literary phenomenon *Night sky with exit wounds by Ocean Vương* by clarifying essential features of metamodernism namely the paradox between modernism and postmodernism; the combination between traumatic and rebirth acceptance; the optimistic response to the tragedy.*

Keywords: *Ocean Vương, Night Sky With Exit Wounds, Metamodernism*

1. Đặt vấn đề

Trong thời đại đầy rẫy những biến động như hiện nay, con người trong văn học được soi chiếu và tái hiện một cách đa diện hơn. Với tập thơ *Trời đêm những vết thương xuyên thấu* của Ocean Vương, bài viết đưa

ra góc nhìn mới theo lý thuyết siêu hiện đại về những thân phận người di dân và đồng tính.

Ocean Vương là một nhà thơ trẻ trên văn đàn thế giới. Mặc dù, đã xuất hiện từ năm 2010 và nhận được nhiều đánh giá tích

cực từ công chúng, nhưng đến năm 2017 sau khi giành giải thưởng TS Eliot, giới học thuật mới bắt đầu quan tâm đến hiện tượng văn học này. Các tài liệu nghiên cứu phần lớn đều xoáy sâu vào ba khía cạnh: văn hóa di dân, văn học lệch chuẩn, hình thức cách tân. González (2017) đưa ra biện giải về những vấn đề thiết yếu của dòng văn học di dân trong khía cạnh lệch chuẩn khi đặt mối tương quan giữa hai nhà thơ đồng tính di dân Ocean Vương (người đồng tính di dân gốc Việt) và Rajiv Mohabir (người đồng tính di dân gốc Indo). Ha và Tompkins (2021) khai thác vấn đề ký ức chấn thương và căn tính di dân trong tiểu thuyết *Một thoáng ta rực rỡ ở nhân gian*.

Tính đến thời điểm hiện tại, ở Việt Nam chưa có nhiều công trình nghiên cứu về Ocean Vương. Phần lớn những công trình nghiên cứu đều chú trọng đến văn học di dân; hoặc các bài báo, bài giới thiệu về tiểu sử, sự nghiệp của Ocean Vương trên các phương tiện truyền thông đại chúng. Bài viết “*Trời đêm những vết thương xuyên thấu* của Ocean Vương dưới góc nhìn siêu hiện đại” thông qua ba nguyên lý tiêu biểu nhất là nghịch lý, sự cộng tác và phản hồi lạc quan về bi kịch để làm rõ thân phận con người trong tập thơ.

2. Sơ lược về Ocean Vương và chủ nghĩa siêu hiện đại

2.1. Ocean Vương

Ocean Vương sinh năm 1988, là một trong những nhà thơ gốc Việt thành công nhất tại Mỹ. Năm hai tuổi, tác giả cùng gia đình di cư sang Mỹ, sống tại khu lao động ở thành phố Hartford thuộc tiểu bang Connecticut. Tuổi thơ của Vương vắng bóng người cha, tác giả lớn lên trong môi trường toàn là phụ nữ ở một tiệm làm móng. Mặc phải chứng khó đọc di truyền, đến năm 11 tuổi, tác giả mới biết đọc chữ. Vương

từng học Đại học Brooklyn với chuyên ngành Văn học và tốt nghiệp bằng Thạc sĩ Văn chương Anh tại Đại học New York. Các tác phẩm của nhà thơ mang đến cho văn chương tiếng nói đa dạng từ những phận người khác nhau: người di dân, người đồng tính...

Tập thơ đầu tay *Night Sky With Exit Wounds* đạt giải TS Eliot năm 2017 đã được xuất bản tại Việt Nam với tựa đề tiếng Việt *Trời đêm những vết thương xuyên thấu* (Hoàng Hưng dịch) năm 2018. Tập thơ gồm 35 bài thơ và chia làm ba phần: phần đầu gồm 11 bài thơ nhắc đến các sự kiện trước khi nhân vật chính ra đời; phần hai gồm 11 bài thơ nói về hành trình trưởng thành của người kể bao gồm sự cô đơn, tình dục... với tư cách là người đồng tính nam; phần thứ ba gồm 12 bài thơ triển khai các cao trào của hai phần trước cho thấy được ý nghĩa, giá trị khi trở thành một nhà thơ. Đây là tác phẩm nhận được nhiều lời khen có cánh từ giới phê bình, giúp rạng danh tên tuổi của Ocean Vương trên diễn đàn quốc tế và Việt Nam.

2.2. Khái quát về chủ nghĩa siêu hiện đại

Giữa những năm 2000, một loại hình văn hóa, triết học mới đã xuất hiện nhằm đối thoại, phản ứng lại với hiện đại và hậu hiện đại: chủ nghĩa siêu hiện đại (*Metamodernism*). Những người tiên phong cho diễn ngôn này cho rằng chủ nghĩa hiện đại và chủ nghĩa hậu hiện đại đã khó lòng đáp ứng đủ trước thực trạng của cuộc sống hiện nay như Internet bùng nổ, toàn cầu hóa, các thiết chế chính trị dần trở nên bất ổn định, khủng bố, chiến tranh... Vì vậy chủ nghĩa siêu hiện đại ra đời - một thế giới quan kết hợp giữa niềm tin của hiện đại với sự phê phán của hậu hiện đại. Khi giải cấu trúc của hậu hiện đại dừng lại vì không thể đưa ra một giải pháp nào thích hợp thì siêu

hiện đại xem xét đối tượng đó để tái cấu trúc các tiểu tự sự đã bị đổ vỡ, kết hợp với những tinh hoa của các thời đại trước nhằm tạo ra một kết quả mới tốt đẹp hơn về đối tượng.

Thuật ngữ “meta” có nguồn gốc từ tác phẩm *Metaxy* (μεταξύ) của Platon nghĩa là “đi giữa hai thái cực” (Vermeulen và van den Akker, 2010). Bản thể của siêu hiện đại là sự kết hợp, hình ảnh phổ biến thường được dùng để miêu tả là một con lắc dao động liên tục giữa sáng tạo và hủy diệt, hy vọng và ngờ vực, lạc quan và thực tế. Chủ nghĩa siêu hiện đại không phải là sự cân bằng mà nó di chuyển qua lại giữa hai cực, bị kiểm chế bởi lực tương đối.

Abramson (2017b) đã khái quát mười nguyên lý cơ bản của chủ nghĩa siêu hiện đại như sau: người đàm phán giữa chủ nghĩa hiện đại và chủ nghĩa hậu hiện đại; đối thoại về phép biện chứng; nghịch lý; sự đặt cạnh nhau; sự đổ vỡ của các khoảng cách; tính đa chủ thể; sự cộng tác; tính đồng thời và tính mơ hồ phái sinh; một phản hồi lạc quan về bi kịch; tính liên ngành. Trong bài viết, ba nguyên lý tiêu biểu nhất là nghịch lý, sự cộng tác và phản hồi lạc quan về bi kịch được chọn ra để làm rõ thân phận con người trong tập thơ *Trời đêm những vết thương xuyên thấu* của Ocean Vương. Thứ nhất, nghịch lý là trong nội tại của chủ nghĩa siêu hiện đại đã chứa đựng những đặc trưng tương phản nhau giữa hiện đại và hậu hiện đại. Siêu hiện đại chấp nhận những nghi vấn về đại tự sự nhưng lại muốn tái cấu trúc các đại tự sự ấy để tạo ra những giá trị mới. Thứ hai, sự cộng tác trong góc nhìn của siêu hiện đại là khi hai chủ thể có những đặc điểm trái ngược nhau nhưng lại có một nhu cầu chung và xung đột giữa hai chủ thể sẽ được xóa nhòa để hướng đến kết quả có lợi hơn cho cả hai. Thứ ba, phản hồi lạc quan về bi kịch có thể được xem là một trong những điểm

khác biệt cơ bản của siêu hiện đại. Góc nhìn siêu hiện đại cho phép con người được lựa chọn một thái độ tích cực khi nhìn về một vấn đề bằng niềm tin và hy vọng.

Tựu trung, siêu hiện đại là một chủ nghĩa mới chưa được quy cách hẳn hoi, vẫn còn nhiều mâu thuẫn và ý kiến trái chiều. Có thể nói, chủ nghĩa siêu hiện đại là một phong trào đương đại mang ý nghĩa kết hợp chủ nghĩa hiện đại và chủ nghĩa hậu hiện đại với mục đích muốn đưa văn minh và văn hóa nhân loại phát triển tốt đẹp hơn. Như vậy, chủ nghĩa siêu hiện đại đang trong quá trình phát triển và văn học thế giới vẫn tiếp tục nỗ lực tìm kiếm những nguyên tắc phù hợp để xây dựng căn cước cho nó.

3. Trời đêm những vết thương xuyên thấu dưới góc nhìn siêu hiện đại

3.1. Nghịch lý giữa đại tự sự và tiểu tự sự

Được xem là người đàm phán giữa chủ nghĩa hiện đại và chủ nghĩa hậu hiện đại, chủ nghĩa siêu hiện đại chứa đựng những đặc trưng tương phản của hai chủ nghĩa tiền thân. Siêu hiện đại chấp nhận những nghi vấn, hoài nghi về đại tự sự nhưng không từ bỏ hy vọng vào việc tái cấu trúc các đại tự sự đó để tạo ra những giá trị mới tốt đẹp hơn. Thân phận con người dưới góc nhìn siêu hiện đại sẽ tồn tại trong một thế giới của đại tự sự bị sụp đổ được ghép lại từ mảnh ghép của các tiểu tự sự. Họ len lỏi qua những mảnh ghép ấy, tìm cách hàn gắn, xây dựng nó thành một giải pháp mới cho chính mình và thế giới.

Trong *Trời đêm và những vết thương xuyên thấu*, Ocean Vương len lỏi vào cuộc chiến của lịch sử, quan sát và đánh giá nó bằng đôi mắt khách quan lạnh lùng, trung lập. Vương viết về chiến tranh, cuộc di tản của gia đình bằng cách sử dụng những mảnh ghép từ ký ức, từ trải nghiệm của gia đình nhằm tái hiện bức tranh hoang tàn, đổ nát

của quá khứ. Đại tự sự đã hiển hiện như nó vốn có. Sự thất bại của Mỹ và chính quyền tay sai trong cuộc chiến là một điều tất yếu, những gia đình di dân mỗi mòn tìm kiếm giấc mơ Mỹ - thứ ánh sáng mang đến hy vọng, sự sống cho họ trên chuyến hành trình nguy hiểm: “*Chúng tôi đã chạy tàu nhiều tháng. Muối ướp lên những lời kết án. Chúng tôi đã chạy tàu - nhưng mép bờ của thế giới chẳng nhìn thấy đâu*” [1].

Giấc mơ Mỹ là ánh sáng giúp họ vượt qua đại dương hiểm nguy, là điểm đến tươi đẹp mà họ mong chờ sau khi rũ bỏ mọi thứ thuộc về mình ở phía sau. Những chuyến đi bão táp, cuộc vượt biển đã trở thành một bản án vô hình đè nặng lên mạng sống, khiến họ trở nên chới với, vô định ngay bên bờ vực giữa khát vọng và hiện thực. Vương đã xé mảnh ước mơ ấy, dùng nó để xây dựng một không gian mô phỏng lịch sử mà gia đình nhà thơ đã trải qua nhằm đối thoại, chất vấn nó: “*Chúng ta tạo ra một vũ trụ mới dựa trên lịch sử, nhưng đó là một không gian song song với nơi chúng ta hiện đang di chuyển qua lịch sử, chúng ta là hiện thân của nó. Chúng ta đang vượt qua nó và chúng tôi đang ở trong toàn bộ thế giới của nó*” (Nguyễn, 2019).

Giấc mơ Mỹ của họ chưa đi đến hồi kết, song hành trình đi tìm kiếm gian nan, khổ ải đã dần ăn mòn họ, đồng thời tái hiện trước mắt người đọc bóng ma ẩn tàng phía sau giấc mơ Mỹ lung linh, tươi đẹp. Khi người di dân đặt chân đến Mỹ, nơi mà họ tin rằng sẽ thực hiện được khát vọng của mình thì giấc mơ Mỹ đã sụp đổ ngay trước mắt. Họ trở thành những con người vỡ mộng: “*Tám áo khoác/ hiệu North Face màu vàng mù-tạt/ mờ dần khi tiến về phía sự sống xám xịt/ ... Nước Mỹ. Nước Mỹ một dãy đèn đường/ nhấp nháy trên đôi-môi/ - rượu-uytxki của ông khi chúng tôi chạy.*

Một gia đình/ hét lên đọc đại lộ Franklin./ ADD. PTSD. POW. Pằng. Pằng. Pằng/ tay bắn tĩa nói” [2]. Có thể thấy rằng giấc mơ Mỹ không thể kết thúc được những chấn thương kéo dài từ Việt Nam đến Mỹ. Chiến tranh đã theo sau họ như một bóng ma không rời, gặm nhấm từng giờ từng phút họ sống ở trên đất Mỹ. Lên tiếng, sẻ chia là một đặc trưng cơ bản của con người. Tuy nhiên, với những người nhập cư, di cư, tị nạn, tiếng nói của họ gặp một rào cản - ngôn ngữ của họ không phải tiếng Anh. Tiếng nói của Ocean Vương là tiếng nói của một người con có mẹ là con lai Việt-Mỹ, là tiếng nói của một người di dân đến Mỹ từ năm 2 tuổi, đến năm 11 tuổi mới biết đọc chữ, và là tiếng nói của một người đồng tính Châu Á.

Trời đêm những vết thương xuyên thấu đã đào sâu khám phá về cội nguồn bản sắc bằng cách so sánh giữa hai đối cực hành trình nhập cư và giấc mơ Mỹ. Ocean Vương đã khám phá hai môi trường văn hóa này để tìm ra tiếng nói của riêng mình. Anh tạo ra một cuộc trò chuyện về di sản xuyên suốt tập thơ, suy ngẫm về trải nghiệm của bản thân khi khám phá hai vùng bản sắc ấy. Vương bóp méo, phá vỡ đại tự sự “giấc mơ Mỹ” huyền thoại khi miêu tả môi trường văn hóa mẫu quốc mà mình đang sinh sống. Các bài thơ đều chỉ ra rằng giấc mơ ấy cũng chỉ là một giấc mơ - xa vời và không có thực. Để tái hiện rõ sự sụp đổ, xa vời ấy, Vương đặt hai dạng thức tình yêu lên hai đối trọng của chiếc thang cân: tình yêu dị tính của vợ chồng tổng thống Kennedy trong *Em hát về anh* và tình yêu đồng tính của hai người đàn ông ở Texas trong *Vòng thứ bảy của đất*. Đây là một chiếc thang cân đặc biệt vì không được đo lường chỉ bằng tình yêu mà còn bằng cái chết. Đó là cái chết của tổng thống Kennedy trong vụ ám sát năm 1963 khi ông và vợ cùng nhau ngồi trên một

chiếc limousine màu đen và cái chết của cặp đôi đồng tính nam, Michael Humphrey và Clayton Capshaw, bị thiêu chết trong nhà vào năm 2011.

Nhập thân vào người vợ Jacqueline của tổng thống Kennedy, Vương tái hiện cảnh tượng kinh hoàng mà người vợ chứng kiến: tiếng súng nổ vang lên liên tục, hai viên đạn bắn vào sau gáy của chồng mình. Một cái chết bất ngờ và đầy ám ảnh, song những hình ảnh hiện lên trước mắt của Jacqueline lúc bấy giờ lại hoàn toàn tương phản với điều đó: “*Em đang lục hết cái rương/ tìm một mảnh ký ức của anh/ ở đó chúng mình hôn nhau & quốc gia/ rạn vỡ*” [3]. Jacqueline vẫn ngưỡng vọng về một giấc mơ Mỹ tươi sáng, tốt đẹp, dấu cho chồng của mình đã “*Cái lưng anh sụp xuống./ Bàn tay anh buông xuôi. Giờ đây anh nằm/ sống soài trên ghế, đề sâu xuống/ cái váy màu đỏ tía của em*” [4].

Bài thơ này có hình thức và nội dung tương tự với bài thơ *Vòng thứ bảy của đất* - tiếng nói của một người đàn ông đồng tính trong vụ sát hại cặp đôi đồng tính nam vào năm 2011, kể lại cảnh tượng người tình của mình bị thiêu sống ngay trong ngôi nhà của cả hai. Bối cảnh vụ sát hại cũng ở Dallas tương tự như vụ ám sát tổng thống Kennedy, tuy nhiên toàn bộ nội dung của bài thơ được đưa vào phần cước chú, phần nội dung văn bản bên trên được đánh số từ 1 đến 7 và được xếp thành hai vòng tròn. Đây là một hình thức mang tính xóa bỏ sự hiện diện, một điều không có trong *Em hát về anh*. Bởi lẽ theo quan niệm của nhóm đa số trong xã hội, tình yêu đồng tính được xem là tội lỗi, ngược lại, tình yêu dị tính là chuẩn mực của xã hội, đặc biệt khi đó là một tình yêu giữa hai người có thể mang đến một giấc mơ Mỹ lý tưởng. Sự hiện diện của những người đồng tính gần như bị xóa sổ và

sự tồn tại của họ cũng giống như phần nội dung thơ được viết ở phần cước chú: là những con người bị đẩy ra rìa xã hội. “*Sự trống rỗng bao la và vô tận trên trang giấy khiến ta cảm thấy sự xóa bỏ và sự bạo lực dành cho hai người đàn ông bị sát hại trở nên chân thật hơn. Bài thơ bắt đầu với sự biến mất của chính nó*” (Vuong, 2017). Không chỉ bị xóa nhòa sự hiện diện, khoảng trống trên trang giấy cũng biểu hiện rằng tiếng nói của những người đồng tính đã bị nuốt chửng bởi một xã hội xem họ là những cá thể dị biệt.

Như vậy, điều nhất quán giữa hai bài thơ là góc nhìn của xã hội Mỹ về tình yêu và về sự bất lực, rỗng tuếch của giấc mơ Mỹ vì đã có rất nhiều người hy sinh vì nó. Khi tổng thống Kennedy bị ám sát, xung quanh ông vẫn đầy áp sự quan tâm của xã hội, ông vẫn là một người đàn ông được vợ và nước Mỹ yêu quý vì dấu ông không còn, lý tưởng của ông cũng sẽ tiếp tục được sống và chuyển hóa vào trong giấc mơ Mỹ. Ngược lại, cặp đôi đồng tính bị sát hại trong *Vòng thứ bảy của đất* được xác định là “người Mỹ”, xét về một góc độ nào đó, họ chết là để duy trì nền văn hóa lý tưởng định chuẩn hóa dị tính (*heteronormativity*) của nước Mỹ, dấu đó là một cái chết đầy đau thương và bi thảm. Bởi lẽ là “người Mỹ”, để góp phần tạo nên bức tranh “giấc mơ Mỹ” tươi sáng”, tốt đẹp hơn, cặp đôi đồng tính nam phải xóa bỏ thân phận của mình, cuối cùng, họ “không là ai” ở trong bức tranh ấy. Do vậy, *Em hát về anh* và *Vòng thứ bảy của đất* có thể được xem là hai mặt đối lập trong cùng một vấn đề: sự trống rỗng của giấc mơ Mỹ và cái giá phải trả cho giấc mơ ấy. Vương không chỉ đập nát đại tự sự về một huyền thoại trong lối mòn tư tưởng của con người mà còn xoáy sâu vào số phận của những con người nhỏ bé bị chà đạp bởi chính nó.

Giấc mơ Mỹ tượng trưng cho một cuộc sống thành công, hoàn hảo, ai cũng muốn có được nhưng sẽ không bao giờ thực hiện được. Kiến tạo tiểu tự sự về tình yêu, Vương đã tạo ra một sự khác biệt quan trọng trong tác phẩm của mình: giấc mơ Mỹ không biểu trưng cho việc anh là ai hay bất kỳ ai khác. Ngược lại, thông qua sự đổ vỡ của giấc mơ Mỹ, Vương lựa chọn tìm kiếm sự xác thực cho việc tất cả chúng ta đều là con người, không có một nền văn hóa hay một ước mơ nào có thể mô tả chân thực được thân phận của một người. Qua đó, Ocean Vương đã phủ định sự hiện diện của giấc mơ Mỹ, mở ra cho người đọc một quá trình khám phá bản sắc của bản thân thông qua sự tái cấu trúc những mảnh vỡ ấy. Giữa cán cân của tình yêu dị tính và đồng tính, nhà thơ vạch trần sự rỗng tuếch của giấc mơ Mỹ. Đây mới là thứ khiến tình yêu của con người bị bóp méo, bị giày xéo và mất đi bản chất giá trị của mình vì khi đứng trước giấc mơ Mỹ xa vời và không có thực, tình yêu của họ trở thành một công cụ để góp phần tạo lập nên sự lý tưởng của nó.

Tuy nhiên, Ocean Vương đã tái cấu trúc sự ngưỡng vọng bất lực của họ đối với giấc mơ Mỹ thành một diễn ngôn về giá trị và thân phận của con người trong thời đại mới. Việc khẳng định bản thân “hạnh phúc” khi cho rằng mình “là người Mỹ” đã thể hiện một niềm tin lạc quan và khát vọng được công nhận, được nhìn thấy như là một con người bình thường, một công dân Mỹ bình đẳng, tốt đẹp như bao người khác. Bởi lẽ, giấc mơ Mỹ không phải thứ định danh bất kỳ ai mà bản thân mỗi cá nhân đều có quyền cất lên tiếng nói của riêng mình.

3.2. Sự cộng tác giữa chân thương và phục hồi

Chủ nghĩa siêu hiện đại khuyến khích chủ thể mở ra thế giới quan của mình, bằng

cách tìm kiếm và hợp tác cùng những đối tượng tiềm năng để tạo ra giá trị khóa lấp những khoảng trống. Trong tập thơ *Trời đêm những vết thương xuyên thấu*, Ocean Vương luôn dùng thủ pháp tương phản để đặc tả sự mâu thuẫn gay gắt, nhưng ẩn sâu trong đó là sợi dây liên kết bền chặt không thể tách rời giữa tương quan của các chủ thể. Đó là người cha đối xử với vợ của mình bằng những hành động bạo lực: “*ông nắm/ trong tay một cây búa, mẹ/ chỉ cách một móng tay*” [5]. Ngay từ thuở thơ ấu, người con đã chứng kiến rất nhiều những lần cha làm tổn thương mẹ, thế nhưng điều ấy không làm biến đổi tình yêu tha thiết của người con dành cho mẹ của mình. Với nhân vật trữ tình, mẹ đã phải dũng cảm biết bao khi hoài thai anh trong thời kỳ chiến tranh máu lửa, như lời đề từ là câu tục ngữ Việt Nam quá đỗi quen thuộc thân thương:

*“Không có gì bằng cơm với cá
Không có gì bằng má với con
Tục ngữ Việt Nam”* [6].

Nhân vật trữ tình vừa khẳng định tình yêu dành cho mẹ, vừa tự hào với thân phận được sinh ra từ một người gánh chịu những chấn thương chiến tranh. Trong bối cảnh mưa roi đạn nổ, những người lính có thể vác ba lô hành quân hàng trăm dặm đường, nhưng chỉ có mẹ mới có thể mang gánh trong mình một sinh mệnh bé bỏng: “*Nhưng chỉ người mẹ có thể bước đi/ với gánh nặng/ của quả tim thứ hai đang đập*” [7]. Thế nên, người con hiểu và luôn mong muốn có thể bù đắp những khoảng trống trong tâm hồn mẹ một cách dịu dàng khi anh quan tâm mẹ của mình qua những điều đơn giản nhất. Anh kiên nhẫn hướng dẫn mẹ cách đọc những ký tự chữ cái, dù mẹ mắc chứng bệnh “khó đọc”: “*Bà không biết sau đó là gì/ Nên chúng tôi bắt đầu lại: / abc abc abc*” [8].

Nhân vật trữ tình luôn đối xử với mẹ

cách nhẹ nhàng và từ tốn, do đó, anh mong muốn cha mình cũng giống như thế. Những ẩn ức thâm kín trong tuổi thơ khiến người con miệt mài kiếm tìm bóng hình người cha lý tưởng, anh vẽ nên những hy vọng và tiêu chuẩn nhất định với ước ao cha của mình trở thành giống như vậy: “*Giống như mọi đứa con ngoan, tôi kéo cha tôi ra khỏi nước, nắm tóc mà lôi*” [9]. Danh tính của người cha được xác định rõ ràng nhưng khi nhân vật trữ tình nói về bản thân thì anh lại mơ hồ, ngập ngừng ví mình như những người con khác, bởi những chấn thương từ tuổi thơ và căn tính không nguồn gốc. Nhưng khi nỗi khát vọng khám phá bản thân dần mạnh mẽ thì mức độ định vị giữa cha và con thay đổi đối lập nhau. Danh tính của người cha mờ nhạt hòa lẫn với mọi người cha khác và người con trở thành chủ thể trên hành trình kiếm tìm cha mình “*ông là cha của ai kia, đã được tìm thấy/ theo cách một cái chai màu xanh có thể hiện ra/ ở chân một thằng bé*” [10].

Trong *Odysseus phiên bản mới*, nhân vật xuất hiện đầu tiên không mang nỗ lực chủ động tạo sự nhận diện mà chỉ như một nhân vật ảo tưởng bước ra từ trong tranh: “*Anh vào buồng tôi như một người chẵn cừu/ bước ra từ một bức tranh Caravaggio*” [11]. Hình ảnh người chẵn cừu nhắc nhớ về nhân vật Eumaeus người hầu của Odysseus, ông là đầy tớ thân cận nhất và được trao quyền khi chủ vắng mặt. Điều này, thể hiện ẩn ý của người con về danh tính mờ nhạt của mẫu hình người cha lý tưởng mà anh hằng khao khát.

Người con phải đối diện với những trải nghiệm vô hình lạ lẫm và dùng những cử chỉ tác động vật lý hữu hình để cố gắng kéo cha ra khỏi làn nước đang dần nuốt chửng nhân chìm ông. Những hình ảnh đối lập bộc lộ sự bất lực trước những nỗi đau mà người

con không thể tự chữa lành: “*Tôi chạm vào/ hai tai ông./ Vô ích./ Tôi lật ông/ nằm ngửa*” [12]. Mặt khác, người con khẳng định quan niệm sống của mình khác biệt với cha: “*Giương mặt ông/ không phải mặt tôi*” [13]. Dù hành trình tìm kiếm người cha đầy bất trắc khi tung tích của ông lênhênh vô định như một cái chai trôi dạt từ bờ biển này sang bờ biển khác, người con vẫn cố gắng thực hiện nhiều cách để níu cha về bên mình. Dù khác nhau về lý tưởng sống, cách đối xử với người thân, người con vẫn không ngừng chạy theo những manh mối đứt gãy để tìm kiếm cha. Hơn thế nữa, dù cho có phải rời bỏ thế giới thực tại để chìm sâu vào lòng biển khơi mênh mông, anh vẫn chọn bắt chấp tất cả tìm kiếm cha quay về bên mình. Không có bất cứ phản hồi nào từ cha, nhân vật trữ tình vẫn luôn mang hy vọng và hy sinh tất cả mọi thứ để không ngừng nỗ lực thấu hiểu cha mình.

Hành trình ấy được xây dựng trong cả những khoảng không cách biệt thế gian: “*Trở về từ gió, anh gọi tôi/ đây mồm anh những con đé -/ khói và hoa nhài bốc lên từ mái tóc*” [14]. Hình ảnh những con đé và làn khói mờ ảo thể hiện sự sùng kính mang đậm sắc văn hóa Việt, khi hậu bối vượt qua ranh giới tinh thần để giao tiếp với tổ tiên và lúc này người cha cố gắng chủ động đối thoại với con. Sau đó, danh tính chủ thể trung tâm chuyển hóa thành nhân vật trữ tình, khi người con dành mọi khoảnh khắc trong cuộc đời anh để được kết nối với cha của mình. Sự hợp nhất danh tính tạo nên sợi dây liên kết mật thiết móc nối cha và con cách bền vững. Cuối cùng, với tình yêu vô tận của một người con dành cho người cha, anh dần chấp nhận cha của mình mà đồng cảm đối thoại với ông qua hình ảnh hai cha con cùng nhau nhảy múa, để hòa giải với nhau trong bản hòa ca của riêng họ: “*Rồi chúng*

tôi nháy/ mà không biết: bóng tôi/ làm bóng anh in sâu vào tâm tưởng” [15].

Những thân phận người trong chủ nghĩa siêu hiện đại luôn được khuyến khích cộng tác và chấp nhận những chủ thể mang tính mâu thuẫn để kiện toàn và lấp đầy khoảng trống trong bản thân mình. Qua đó, người con dần đồng cảm và thấu hiểu cho cha đồng thời chính anh cũng xóa bỏ cảm giác dần vật đau đớn khi cứ phải đeo đuổi một bóng hình mơ hồ về người cha trong tâm tưởng của mình. Vì vậy, thấu hiểu và chấp nhận để tạo nên những giá trị tình cảm hàn gắn những tổn thương là tư tưởng sống chân lý theo chủ nghĩa siêu hiện đại.

3.3. Một phản hồi tích cực lạc quan về bi kịch

3.3.1. Nỗi ám ảnh quá khứ

Chủ nghĩa siêu hiện đại được xem là “*một phản ứng lãng mạn về khủng hoảng*” (Abramson, 2017a). Khác với hậu hiện đại luôn nhìn cuộc đời bằng sự bi quan, con người trong chủ nghĩa siêu hiện đại vẫn thừa nhận thực tế rằng họ đang sống trong thế giới đầy nghịch lý, đổ vỡ nhưng họ luôn có sự lạc quan khi nghĩ về tương lai. Bi kịch của con người đến từ nhiều phía và từ nhiều thành tố cấu thành. Với Ocean Vương trong tập thơ *Trời đêm những vết thương xuyên thấu* thì đó chính là những nỗi ám ảnh quá khứ. Hình ảnh người cha có tàn suất xuất hiện dày đặc và trở thành một vấn đề then chốt trong quá trình xây dựng căn tính của nhân vật trữ tình. Hơn thế nữa, hình ảnh người cha cũng là nơi khơi nguồn cho những nỗi ám ảnh khác.

Phần đầu, người cha luôn hiện lên trong những hình ảnh mang đầy sự tiêu cực gắn liền với những tổn thương. Về sau, Ocean Vương đã cho thấy một người cha với nhiều rạn nứt: “*sau khi bọp tai mẹ, rồi cầm một lưỡi cưa máy đi đến bàn bếp, cha em cuối cùng đã quỳ xuống trong phòng tắm cho*

đến khi mọi người nghe tiếng ông khóc nghẹn ngào xuyên qua tường” [16]. Người cha trong bài thơ không phải người máu lạnh, nhẫn tâm bạo hành vợ con, ông ấy cũng cảm thấy đau khổ và ân hận bởi những điều mà mình gây ra: “*cha em cuối cùng đã quỳ xuống trong phòng tắm cho đến khi mọi người nghe tiếng ông khóc nghẹn ngào xuyên qua tường*” [17].

Gần như xóa bỏ đi những ác cảm mà người cha mang lại, Ocean Vương đã khai thác những góc khuất, những ẩn ức dồn nén của một thân phận người mang cảm thức lưu vong: “*Về nhà, em ném mình lên giường như một cây đuốc & nhìn ngọn lửa gặm hết ngôi nhà của mẹ cho đến khi bầu trời hiện ra, đổ ngẫu & đồ sộ. Sao em muốn là bầu trời kia đến thế - để giữ lập tức mọi sự bay & rơi.*” [18].

Chấn thương từ chiến tranh khiến nhân vật trữ tình muốn “*ném mình lên giường như một cây đuốc*” [19], dùng bản thân để làm chất liệu tạo nên đám cháy đốt ngôi nhà - nơi đầy rẫy những tổn thương. Sâu thẳm trong anh là khao khát tự do, hướng tới những điều đẹp đẽ: “*Sao em muốn là bầu trời kia đến thế - để giữ lập tức mọi sự bay & rơi*” [20]. Như một sự đánh đổi, “*bay*” và “*rơi*” song hành tồn tại, đó cũng là vô vàn những khả năng khi nhân vật trữ tình quyết định ra khỏi vùng an toàn. Đồng thời, anh chấp nhận điều đó, như sẵn sàng cho việc thay đổi để đi tìm những giá trị riêng cho bản thân. Hình ảnh bầu trời còn liên quan đến tên của tập thơ, trong một bài phỏng vấn, Vương từng chia sẻ: “*Là một đứa trẻ kỳ lạ, tôi luôn thấy mình nhìn lên bầu trời, đặc biệt là bầu trời đêm. Bởi vì trong nhiều khoảnh khắc, bạn sẽ cảm thấy rằng thế giới xung quanh bạn không phải là một thế giới an toàn*” (Hitzig, 2017). Bầu trời đối với Ocean Vương gắn liền với nỗi bất an và vô

định nhưng đồng thời cũng là những khát khao muốn được chạm đến thay vì chỉ nhìn ngắm mọi thứ đẹp đẽ từ xa.

Càng về sau, những nhận thức trong nhân vật trữ tình càng rõ ràng hơn. Nhân vật trữ tình chọn cách nhìn lại quá khứ để thấy được điều gì đó làm hy vọng ở tương lai và khám phá được những đẹp đẽ ngỡ đã đánh mất trong quá khứ. Một dấu gạch để nối từ quá khứ đến tương lai, để đến với những gì tốt đẹp và hạnh phúc. Anh đã gửi những tâm tình của mình cho người cha trong quá khứ và con trai ở tương lai. *Gửi cha/ gửi con trai tương lai* là bài thơ minh chứng cho sự thay đổi tích cực ấy: “*Chúng con [ta] trông thật bình yên, điều thuốc lá trôi từ đôi môi anh ấy/ khi hai mái đầu đội ngược/ vào giấc mộng & tất cả/ đã được tha thứ*” [21].

“Bóng tối màu đỏ” là hình ảnh đã xuất hiện rất nhiều lần trong tập thơ. Ocean Vương có sự miêu tả độc đáo khi “bóng tối” không còn là một màu đen mà lại có màu đỏ của những tang tóc, thê lương. Màu đỏ trong chiếc váy của mẹ mà cậu bé thường lén mặc là những khao khát được là chính mình. Đó cũng chính là màu của máu, đại diện cho những hình ảnh bạo lực và chiến tranh luôn bủa vây nhân vật trữ tình. Nhưng đến bài thơ này, bóng tối đầy ám ảnh đó đã có sự khác biệt: “*Cha [con] có thấy bóng tối màu đỏ chột đời thay?/ Có nghĩa là con [ta] chạm vào cha [con]. Có nghĩa là/ cha [con] không cô độc ngay cả/ khi cha [con] không hiện hữu*” [22]. Có thể hiểu, những ám ảnh trong quá khứ là sự tổn thương và nỗi đau của việc bị quên lãng gắn liền với không gian là “bóng tối màu đỏ” nhưng hiện tại nó đã thay đổi nghĩa là nhân vật đã tìm thấy lối ra, một sự giải thoát khỏi những tiêu cực, cực đoan.

3.3.2. Thân phận ngoại biên

Ocean Vương vừa là người di dân vừa

là người đồng tính. Anh nằm trong nhóm thiểu số và có những diễn ngôn nhằm bênh vực, đòi lại công bằng cho nhóm thiểu số trước sự áp bức của nhóm đa số. Nhóm đa số đã cô lập và đẩy nhóm thiểu số ra khỏi trung tâm của xã hội. Thay vì bị lụy, *Trời đêm những vết thương xuyên thấu* là những tín hiệu tích cực, là tiếng nói lạc quan của Ocean Vương - một con người với thân phận ngoại biên. Đó cũng là một trong những đặc trưng quan trọng của chủ nghĩa siêu hiện đại: “*yêu cầu chúng ta giữ thái độ lạc quan khi đối mặt với sự vô vọng và hành động do chủ nghĩa hậu hiện đại tạo ra. “như thế” mọi thứ sẽ trở nên tốt hơn*” (Abramson, 2017c).

Xuyên suốt tập thơ là những hình ảnh cho thấy sự đấu tranh và giằng xé trong nội tâm của nhân vật khi đối diện với phái tính của mình, đặc biệt là trong phần đầu. Về tình yêu, anh cho thấy mình luôn là kẻ yếu thế: “*mày nói cảm ơn cảm ơn cảm ơn/ bởi vì mày không học được lý do/ để xin tha lỗi...*” [23]. Dù vấp phải những trở ngại và mang trong mình nhiều tổn thương trong quá khứ, điều đó không khiến anh mất niềm tin vào tình yêu. Nhân vật trữ tình vẫn tin vào việc mình sẽ có được những điều tốt đẹp trong tương lai bằng cách thay đổi bản thân.

Theo Abramson (2017b), chủ nghĩa siêu hiện đại “*tìm cách thu hẹp khoảng cách, đặc biệt là khoảng cách giữa những thứ dường như đối lập nhau [...] với mục đích tạo ra sự thay đổi tích cực trong cộng đồng của chúng ta và thế giới*”. Trong tập thơ, Ocean Vương đã xây dựng nhiều hình ảnh đối lập nhau nhưng lại để cho nhân vật trữ tình bước qua những ranh giới giữa hai vùng đối lập ấy để “*thu hẹp khoảng cách*” nhằm tạo ra những giá trị tích cực hơn. Sự đối lập ấy ở trong bài *Thân mình của không*

trung chính là sự đối lập trong - ngoài của hai vùng không gian được chia cắt bởi “lỗ khóa”: “& đã bỏ đi. Thì mây lấy con dao quay vào tường/ thay thế. Mây khoét & khoét/ cho đến khi một đồng xu ánh sáng hiện ra/ & mây có thể nhìn vào, rút cuộc,/ vào hạnh phúc. Con mắt/ chăm chăm nhìn lại từ phía bên kia -/ chờ đợi” [24].

“Lỗ khóa” là một hình ảnh lặp đi lặp lại nhiều lần trong tập thơ *Trời đêm những vết thương xuyên thấu*. Với những tầng nghĩa nhiều ẩn ý, hình ảnh cái lỗ cho thấy hai miền không gian riêng biệt, ngoài - trong. Nhân vật trữ tình luôn ở trong trạng thái từ bên trong nhìn ra phía ngoài với những khao khát thường trực. Nếu như bình thường nhân vật chỉ dám đứng nhìn từ xa thì bây giờ anh lại chủ động dùng dao để khoét cái lỗ ấy để thấy ánh sáng hiện ra như đám tiền hạnh phúc bằng chính những đấu tranh của mình. Hình ảnh cuối bài thơ: “Con mắt/ chăm chăm nhìn lại từ phía bên kia - chờ đợi” [25] cho thấy một tín hiệu vô cùng tích cực từ nhân vật trữ tình. Vì có lẽ anh đã tìm thấy một nửa của mình hay một ai đó yêu thương và sẵn sàng chờ đợi anh trong phía bên kia cánh cửa. Đó chính là động lực cho anh tiến đến hạnh phúc của mình một cách mạnh mẽ và quyết liệt hơn.

Sau khi dũng cảm bước ra khỏi vùng an toàn, nhân vật trữ tình đã thẳng thắn thừa nhận giới tính của mình trong bài *Lời nguyện cầu của kẻ mới bị đọa*. Một mặt anh xin lỗi vì những gì mà mình đã chứng kiến cũng như việc mình là người đồng tính khi có những rung cảm với đàn ông: “*Hỡi Cha chí thiết, xin hãy tha lỗi cho con vì con đã nhìn thấy./ Phía sau hàng rào gỗ, một cánh đồng chan hòa ánh sáng mùa hè, một người đàn ông dè con dao vào cổ họng của một người đàn ông khác.*” [26], mặt khác nhân vật trữ tình lại thông qua điều đó để xác lập

và khẳng định giới tính thật sự của mình. Dù mang trong mình nhiều nỗi lo lắng và luôn cảm thấy bản thân là người có lỗi nhưng Ocean Vương lại bước qua điều đó để tự khẳng định mình: “*Thép biến thành ánh sáng/ trên cần cổ bóng loáng mồ hôi. Xin hãy tha lỗi cho con.*” [27]. Đó là những dấu hiệu tích cực mà ta dễ dàng bắt gặp trong hầu hết những bài thơ trong *Trời đêm những vết thương xuyên thấu*.

Như một kết thúc cho mọi thứ, *Rời có ngày ta sẽ yêu Ocean Vương* là sự khẳng định những giá trị cá nhân bằng cách nhìn nhận lại những điều mà Vương đã từng trải qua: “*Ocean, Ocean,/ hãy đứng ở đây. Phần đẹp nhất của thân thể mây/ là nơi ở đó nó hướng tới. & hãy nhớ,/ nỗi cô đơn vẫn là thời gian ta sống/ với thế gian. Đây/ căn phòng với mọi người trong đó.*” [28]. Trong phần đầu tập thơ, nhân vật biểu hiện một con người nhút nhát, luôn thấy bản thân có lỗi, nhưng càng về sau, anh lại nhìn ra được giá trị của mình để đi đến khẳng định: “*Phần đẹp nhất của thân thể mây/ là nơi ở đó nó hướng tới*” [29] dù mang thân phận của người di dân hay là người đồng tính. Những gì đã đi qua cuộc đời của nhân vật, kể cả khổ đau, anh vẫn luôn trân trọng và lấy những điều đó làm động lực cho những bước tiến đi tìm hạnh phúc trong tương lai.

Dù bắt đầu với những ám ảnh và nỗi đau nhưng đến cuối cùng, Ocean Vương đã vẽ cho nhân vật trữ tình một kết thúc có hậu. Vương luôn nhìn thấy được mặt tốt và những điều tích cực trong hoàn cảnh tưởng chừng là cùng cực. Đó là điều thú vị và cũng là dấu ấn riêng trong các sáng tác của anh.

4. Kết luận

Dưới góc nhìn siêu hiện đại, *Trời đêm những vết thương xuyên thấu* của Ocean Vương đã thể hiện những tư tưởng nhân văn về thân phận con người đương đại. Với

nguyên lý nghịch lý giữa đại tự sự và tiểu tự sự, Ocean Vuong đã tái hiện giấc mơ Mỹ to lớn - một đại tự sự bị sụp đổ trong hiện thực, và đề cao những phận người không ngừng đấu tranh hàn gắn những mảnh ghép tiểu tự sự tìm kiếm một chân trời mới cho bản thân. Bên cạnh đó, các nhân vật trữ tình trong tác phẩm luôn được khuyến khích chấp nhận sự đối nghịch tương phản để kiện toàn những lỗ hổng. Cuối cùng, trước những tổn thương của cuộc đời, Ocean Vuong vẫn luôn bày tỏ niềm tin kiên định và lấy đó làm động lực để vững bước trên hành trình chinh phục hạnh phúc như một phản hồi tích cực lạc quan về bi kịch.

Đạo đức công bố

Tác giả đảm bảo các chuẩn mực chung về đạo đức nghiên cứu và công bố khoa học.

Chú thích

- [1] [24] [25] Vương, O. (2016). *Night Sky with Exit Wounds*. Hoàng Hưng dịch (2018). *Trời đêm những vết thương xuyên thấu*. Hà Nội: Nxb Hội Nhà văn, 31, 32.
- [2] Sđd, 45, 46.
- [3] [4] Sđd, 62.
- [5] Sđd, 45.
- [6] Sđd, 41.
- [7] Sđd, 42.
- [8] Sđd, 50.
- [9] [12] Sđd, 19.
- [10] Sđd, 20.
- [11] Sđd, 135.
- [13] Sđd, 21.
- [14] [15] Sđd, 136.
- [16] [17] Sđd, 78.
- [18] [19] [20] Sđd, 80.
- [21] Sđd, 99.
- [22] Sđd, 102.
- [23] Sđd, 65.
- [24] Sđd, 93, 94.
- [25] Sđd, 94.
- [26] [27] Sđd, 95.

[28] [29] Sđd, 142, 143.

Tài liệu tham khảo

- Abramson, S. (2017a). *Metamodernism: The Basics*. https://www.huffpost.com/entry/metamodernism-the-basics_b_5973184
- Abramson, S. (2017b). *Ten Basic Principles of Metamodernism*. https://www.huffpost.com/entry/ten-key-principles-in-met_b_7143202
- Abramson, S. (2017c). *What Is Metamodernism?*. https://www.huffpost.com/entry/what-is-metamodernism_b_586e7075e4b0a5e600a788cd?guce_referrer=aHR0cHM6Ly93d3cuZ29vZ2xILmNvbS8&guce_referrer_sig=AQAAA9vHTYj-wrWn-5tE238abY8aM7wk-6v1S3jFsnHoFcyi9En5iHdsLCnEFf0qf6K9QQ0pGWSWYIJ0MrUNlz04wy00iSXO1ug37T_UKUuBnYYe32rD0h7PEbL6E5faEwK9g05L_P4QOGdWE7DEUrvZt2vaOlVnQ3pcFjPjbSbNvkX&guccounter=2
- González, R. (2017). Queer Immigrant World, Queer Immigrant Word. In González, R., Hacker, M., and Ali, K. (2017). *Pivotal Voices, Era of Transition: Toward a 21st Century Poetics*, 83-94. <https://www.jstor.org/stable/10.3998/mpub.9718871.12>
- Ha, Q.M. & Tompkins, M. (2021). “The truth is memory has not forgotten us”: Memory, Identity, and Storytelling in Ocean Vuong’s *On Earth We’re Briefly Gorgeous*. *Rocky Mountain Review*, 75(2), 199-220. <https://www.jstor.org/stable/27102144>
- Hitzig, Z. (2017). Interview. *Prac Crit*. [100](http://www.praccrit.com/poems/daily-bread/ Nguyen, V.T. (2019). <i>Failing Better: A Conversation with Ocean Vuong</i>. Los Angeles Review of Books.</p>
</div>
<div data-bbox=)

- <https://lareviewofbooks.org/article/failing-better-a-conversation-with-ocean-vuong/>
- Nguyen, V.T. (2019). *Failing Better: A Conversation with Ocean Vuong*. Los Angeles Review of Books. <https://lareviewofbooks.org/article/failing-better-a-conversation-with-ocean-vuong/>
- Vermeulen, T. và van den Akker, R. (2010). Notes on metamodernism. *Journal of Aesthetics & Culture*, 2(1). <https://doi.org/10.3402/jac.v2i0.5677>
- Vuong, O. (2016). *Night Sky with Exit Wounds*. Hoàng Hưng dịch (2018). *Trời đêm những vết thương xuyên thấu*. Hà Nội: Nxb Hội Nhà văn.
- Vuong, O. (2017). How I Did It: Forward First Collection Special - Ocean Vuong on “Seventh Circle of Earth”. *Poetry School*. Truy cập tại <https://poetryschool.com/how-i-did-it/i-forward-first-collection-special-ocean-vuong-seventh-circle-earth/>